

MASROP E-Dergi

Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi

MASROP E-Dergi Cilt 19.1 Nisan 2025



Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi
MASROP E-Dergi
E-Journal Common Platform of Architects, Archaeologists, Art Historians and Conservator-Restorers

MASROP E Dergi Ulusal Hakemli bir elektronik dergidir
MASROP E Dergi is a National Refereed Journal

Türkçe olarak yılda 2 sayı (Nisan ve Kasım) yayınlanır
Published in Turkish annually in two issues (April and November)

Elektronik Site Sorumlusu / Web and Graphic Design
Selçuk Öztürk

E-Dergi Tasarım / E-Journal Design
Öğr. Gör. (MA) Ceren Baykan (TÜ); Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ)

Posta Adresi / Address
Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, I. Bina,
Kat 1, oda nu.: 106, Klasik Arkeoloji Laboratuvarı, Güllapoğlu Yerleşkesi
22030, Merkez / Edirne

Telefon / Phone
0-284-235 95 27 Dâhili: 1202

E-posta Adresi / E-mail
masrop.e.dergi@gmail.com

İnternet Adresi / Web Address
<http://www.masrop.org>
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/masrop>

ISSN: 1307-4008

Ön Kapak Tasarım
Ceren Baykan (TÜ)

Cilt 19 Sayı 1 NİSAN 2025

Yayımlanan makalelerin yayın hakkı saklıdır. MASROP E-Dergi’de yer alan makaleler (tekil veya toplu şekilde) basılı olarak çoğaltılamaz veya yayımlandığı sitelerden indirilerek, ticari veya başka bir amaçla dijital platformlarda paylaşamaz. **Yayın etiği açısından yazarların (indirdiği pdf dosyayı doğrudan yüklemesi değil), personel sayfalarında ve academia.edu / researchgate.net gibi açık akademik veri tabanlarında makalesinin yayımlandığı sayfanın uzantısını yüklenerek dosya ulaşımı vermesi uygundur.** Bilimsel yayınlarda kaynak gösterilerek alıntı halinde kısmi kullanımlar mümkün olmakla birlikte görsellerinin başka yayında kullanımı makale yazarının, görsel sahibinin özel iznine bağlıdır. Makalelerin yazın ve görsel içeriğinin etik ve yasal sorumluluğu yazar(lar)ına aittir. MASROP E-Dergi makalelerinin görselleri aksi belirtilmediği ve kaynak gösterilmediği sürece makalenin yazarına aittir.

© MASROP E-Dergi, 2025

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ) *Baş Editör*

Doç. Dr. Ergün Karaca (TÜ) *Editör*

Ceren Baykan (TÜ) *Yayın Editörü*

Uğur Alanyurt (MSGSÜ) *Yardımcı Yayın Editörü*

Onursal Yayın Kurulu / Honorary Editorial Board

Oktay Ekinci Onursal Başkan / *Honorary Chief Editor (Vefat 2013)*

Prof. Dr. Belkıs Dinçol (İÜ emekli)

Prof. Dr. Turan Efe (Şeyh Edebali Ü emekli)

Prof. Dr. Mehmet Özdoğan (İÜ emekli)

Prof. Dr. Nuran Şahin (Ege Ü emekli)

Prof. Dr. Elif Tül Tulunay (İÜ emekli)

Dr. Işık Şahin (TÜ emekli)

Dr. Aksel Tibet (İFEA İstanbul / Vefat 2019)

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Atilla Batmaz (Ege Ü) - *Önasya Arkeolojisi Alan Editörü*

Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ) - *Antik Çağ Arkeolojisi Alan Editörü*

Prof. Dr. Ayla Sevim Erol (Ankara Ü) - *Antropoloji Alan Editörü*

Prof. Dr. Hasan Peker (İÜ) - *Hititoloji Alan Editörü*

Prof. Dr. Gülgün Yılmaz (TÜ) - *Sanat Tarihi Alan Editörü*

Doç. Dr. Aliye Erol (İÜ) - *Nümitmatik Alan Editörü*

Doç. Dr. Ümit Güder (Charles Ü / Prag) - *Arkeometri Alan Editörü*

Doç. Dr. Nil Orbeyi (MSGSÜ) - *Mimarlık Alan Editörü*

Doç. Dr. Fatma Banu Uçar Çakan (İÜ) - *Koruma Onarım Alan Editörü*

Doç. Dr. Alper Yener Yavuz (Mehmet Akif Ersoy Ü) - *Paleoantropoloji Alan Editörü*

Mert Uğur Kara (TÜ) - *İngilizce Dil Editörü*

Sekreteryaya Kurulu / Secretariat Board

Didem Baş (TÜ), Coşkun Sivil (TÜ), Gamze Üsküplü Akgül (TÜ), Osman Vuruşkan (TÜ)

Dergimiz *Academic Search Complete*, *EBSCO*, *Academic Journal Index*, *WorldCat* ve *ASOS* gibi alan indekslerinde taranan “Alan İndeksleri Tarafından Taranan Ulusal Hakemli Dergi” konumundadır. Dergipark (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/masrop>) ile ana siteden (<http://masrop.org/>) eş zamanlı ve elektronik olarak yayımlanmaktadır.

Hakem Danışma Kurulu / Advisory Board

Unvan ve soyadı alfabetik / Title and surname alphabetic

Prof. Dr. Selim Ferruh Adalı (Ankara Sosyal Bilimler Ü)	Prof. Dr. Sennur Akansel (TÜ)
Prof. Dr. Serdar Aybek (9 Eylül Ü)	Prof. Dr. Atilla Batmaz (Ege Ü)
Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ)	Prof. Dr. Yener Bektaş (Ahi Evran Ü)
Prof. Dr. Asnu Bilban Yalçın (İÜ)	Prof. Dr. Demet Binan (MSGSÜ)
Prof. Dr. Başak Boz (TÜ)	Prof. Dr. Özlem Çevik (TÜ)
Prof. Dr. Sedef Çokay Kepçe (İÜ)	Prof. Dr. Arzu Demirel (Mehmet Akif Ersoy Ü)
Prof. Dr. Yeşim Doğan (Ankara Ü)	Prof. Dr. Serra Durugönül (Mersin Ü)
Prof. Dr. Ayla Sevim Erol (Ankara Ü)	Prof. Dr. Bekir Eskici (Ankara HBVÜ)
Prof. Dr. Timur Gültekin (Ankara Ü)	Prof. Dr. Gül Gürtekin Demir (Ege Ü)
Prof. Dr. Gül Işın (Akdeniz Ü)	Prof. Dr. Kaan İren (Muğla Sıtkı Koçman Ü)
Prof. Dr. Hatice Kalkan (Tekirdağ N. Kemal Ü)	Prof. Dr. Semiha Kartal (TÜ)
Prof. Dr. Necmi Karul (İÜ)	Prof. Dr. Zeynep Koçel Erdem (MSGSÜ)
Prof. Dr. Gülriz Kozbe (Batman Ü)	Prof. Dr. Dinçer Savaş Lenger (Akdeniz Ü)
Prof. Dr. Sevgi Lökçe (Atılım Ü)	Prof. Dr. M. Sacit Pekak (Hacettepe Ü)
Prof. Dr. Hüseyin Sami Öztürk (Marmara Ü)	Prof. Dr. Hasan Peker (İÜ)
Prof. Dr. Gürcan Polat (Ege Ü)	Prof. Dr. Nazire Papatya Seçkin (MSGSÜ)
Prof. Dr. Hamdi Şahin (İÜ)	Prof. Dr. Murat Türkteki (Şeyh Edebali Ü)
Prof. Dr. Gülsün Umurtak (İÜ)	Prof. Dr. Ahmet Yaraş (TÜ)
Prof. Dr. Gülgün Yılmaz (TÜ)	

Doç. Dr. N. Çiçek Akçıl Harmankaya (İÜ)	Doç. Dr. Çiler Altınbilek Algül (İÜ)
Doç. Dr. Ahmet İhsan Aytek (Mehmet Akif Ersoy Ü)	Doç. Dr. Emma Louise Baysal (Ankara Ü)
Doç. Dr. Adnan Baysal (Ankara Ü)	Doç. Dr. Mustafa Bilgin (Afyon Kocatepe Ü)
Doç. Dr. Emre Erdan (AMÜ)	Doç. Dr. Cevdet Merih Ereğ (Ankara HBVÜ)
Doç. Dr. Kenan Eren (MSGSÜ)	Doç. Dr. Melda Ermiş (İÜ)
Doç. Dr. Hüseyin Erpehlivan (Şeyh Edebali Ü)	Doç. Dr. Aliye Erol (İÜ)
Doç. Dr. Lale Doğer (Ege Ü)	Doç. Dr. Bülent Genç (Mardin Artuklu Ü)
Doç. Dr. Ümit Güder (Charles Ü / Prag)	Doç. Dr. İlkan Hasdağlı (TÜ)
Doç. Dr. Gökhan Kağnıcı (Katip Çelebi Ü)	Doç. Dr. Ergün Karaca
Doç. Dr. Erkan Konyar (İÜ)	Doç. Dr. Hüseyin Köker (SDÜ)
Doç. Dr. Alptekin Oransay (Anadolu Ü)	Doç. Dr. Nil Orbeyi (MSGSÜ)
Doç. Dr. Aşkın Özdzibay (İÜ)	Doç. Dr. Müjde Peker (İÜ)
Doç. Dr. Deniz Sarı (Bilecik Şeyh Edebali Ü)	Doç. Dr. Ayça Tiryaki (İÜ)
Doç. Dr. Özgür Turak (İÜ)	Doç. Dr. Fatma Banu Uçar Çakan (İÜ)
Doç. Dr. Özgü Çömezoglu Uzbek (İÜ)	Doç. Dr. Derya Yalçıklı (Çanakkale 18 Mart Ü)
Doç. Dr. Alper Yener Yavuz (Mehmet Akif Ersoy Ü)	Doç. Dr. Nalan Damla Yılmaz Usta (SDÜ)
Doç. Dr. Aslıhan Yurtsever Beyazıt (İÜ)	Doç. Dr. S. Melike Zeren Hasdağlı (TÜ)

Dr. Handegül Canlı (Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü)	Dr. Baki Demirtaş (TÜ)
Dr. Öznur Gülhan (Ankara Ü)	Dr. Burcu Kırmızı (Yıldız Teknik Ü)
Dr. Serdar Mayda (Ege Ü)	Dr. Hüseyin Murat Özgen (MSGSÜ)
Dr. Feyzullah Şahin (İzmir Demokrasi Ü)	Dr. Veysel Tolun (ÇOMÜ)
Dr. Fuat Yılmaz (TÜ)	

Cilt 19 Sayı 1 Nisan 2025 Hakemleri

Doç. Dr. Ahmet İhsan Aytek (Mehmet Akif Ersoy Ü)	Doç. Dr. Duygu İlkan Söylemez (Selçuk Ü)
Doç. Dr. Engin Kepenek (Akdeniz Ü)	Dr. Erhan Tarhan (Hitit Ü)
Dr. Merve Gümrükçü Uslu (Mehmet Akif Ersoy Ü)	Dr. Şerif Tümer (Mardin Artuklu Ü)

İçindekiler

MASROP E-Dergi Künye	ii
MASROP E-Dergi Yayın Kurulu / <i>Editorial Board</i>	iii
MASROP E-Dergi Hakem Danışma Kurulu / <i>Advisory Board</i>	iv
İçindekiler	v
Editörden	vi

Araştırma Makalesi

M. Eslem Acay - N. Damla Yılmaz Usta	1-24
Tarihi Kent Dokularında Sokak Sağıklaştırma: Mardin’de Koruma ve Uygulama Deneyimleri	
<i>Street Rehabilitation in Historical Urban Textures: Conservation and Application Experiences in Mardin</i>	

Derleme Makalesi

Ali Emir Orhan	25-62
İnsanlık Tarihinde Yamyamlığın Kökeni; Neden ve Sonuçlara Yönelik Doğadan Örnekler ile Kronolojik Bir Değerlendirme	
<i>The Origin of Cannibalism in Human History; A Chronological Evaluation with Examples from Nature for Cause and Effect</i>	

Editörden

Masrop E-Dergi'mizin Nisan 2025 sayımızda siz değerli okuyucularımızla biri araştırma makalesi, diğeri derleme olmak üzere iki makaleyi buluşturuyoruz.

Dergimizin Masrop E-Dergi'nin ilki M. Eslem Acay ve N. Damla Yılmaz Usta tarafından kaleme alınan "Tarihi Kent Dokularında Sokak Sağıklaştırma: Mardin'de Koruma ve Uygulama Deneyimleri" başlıklı araştırma makalesidir. Bu makalede, Mardin merkeze bulunan Şeyh Çabuk - Ulu Cami aksında yürütölen sokak sağıklaştırma projesi ele alınmıştır. Metinde proje analizi, Sağıklaştırma çalışmalarının öncesi ve sonrası, gerçekleştirme durumu incelenmiştir.

İkincisi Ali Emir Orhan tarafından kaleme alınan "İnsanlık Tarihinde Yamyamlığın Kökeni; Neden ve Sonuçlara Yönelik Doğadan Örnekler ile Kronolojik Bir Değerlendirme" başlıklı olup, derleme makalesidir. Makalede, açlık, ritüel uygulamalar, savaş stratejileri ve psikopatolojik durumlar gibi çeşitli nedenlerle farklı biçimlerde ortaya çıkan yamyamlık olgusu biyolojik ve kültürel açılardan ele alınmıştır. Ayrıca yamyamlığın antropolojik, arkeolojik, adli ve psikiyatrik açılardan taşıdığı öneme dikkat çekilmiştir.

Masrop E-Dergisi'nin Nisan 2025 sayısına makaleleriyle katkı sağlayan yazarlarımıza, değerli görüşleriyle bu sayımıza destek veren hakemlerimize, yayın sürecine katkılarından dolayı dergi sekreteryası ve alan editörlerimize çok teşekkür ederiz.

Edirne, Nisan 2025

Tarihi Kent Dokularında Sokak Sağlıklaştırma: Mardin’de Koruma ve Uygulama Deneyimleri

Street Improvement in Historical Urban Textures: Conservation and Application Experiences in Mardin

M. Eslem Acay*, N. Damla Yılmaz Usta**

Öz

Mardin tarihi kent merkezindeki koruma çalışmaları kapsamında Şeyh Çabuk - Ulu Cami aksında yürütülen sokak sağlıklaştırma projesinin ele alındığı bu çalışmada, ilgili aks özelinde sağlıklaştırma uygulamaları değerlendirilerek koruma çalışmalarının önemini ve daha etkin koruma için yapılabilecekleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaçla, öncelikle ilgili sokak sağlıklaştırma projesinin durum analizi yapılarak uygulanması planlanan çalışmaların ne ölçüde gerçekleştirildiği incelenmiştir. Daha sonra ise sağlıklaştırma çalışmalarında görev alan uzmanların görüşlerine başvurulmuştur. Sağlıklaştırma çalışmalarının öncesi ve sonrası karşılaştırıldığında durum analizlerine göre, gerek planlanan yıkım kararlarının kısmen uygulanabildiği gerekse diğer sağlıklaştırmaların geleneksel dokuyla kısmen uyumlu tasarlandığı görülmüştür. Diğer yandan, uzman görüşleri sağlıklaştırma çalışmalarının yapı ve zeminlerde geleneksel dokuya uyumlu malzemelerle ve uygulama biçimi denetlenerek yürütüldüğünü ortaya koymuştur. Sonuç olarak, Şeyh Çabuk - Ulu Cami sokak sağlıklaştırma çalışmaları tarihi kentin sürdürülebilirliğini destekleyerek kültürel mirasın korunmasını sağlaması açısından önemli olup, daha etkin koruma sağlanması için hem özel ve kamusal alan denge uyumunun sağlanması hem koruma amaçlı imar planlarının sık aralıklarla gözden geçirilmesi hem de yerel halkın bilinçlendirilmesine yönelik faaliyetlerin artırılması gerektiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlıklaştırma, tarihi çevreler, kentsel sit alanı, koruma, Mardin.

Abstract

In this study, which deals with the street rehabilitation project carried out on the Şeyh Çabuk - Ulu Mosque axis within the scope of the conservation works in the historical city center of Mardin, it is aimed to reveal the importance of the conservation works and what can be done for more effective protection by evaluating the rehabilitation practices specific to the relevant axis. For this purpose, first of all, the situation analysis of the relevant street rehabilitation project was made and the extent to which the planned works were carried out was examined. Then, the opinions of experts involved in the rehabilitation were consulted. When the before and after rehabilitation works were compared, according to the situation analysis, it was seen that the planned demolition decisions were partially implemented and other rehabilitations were designed partially compatible with the traditional texture. On the other hand, expert

* Şehir Plancısı, Mardin Artuklu Belediyesi, İmar ve Şehircilik Müdürlüğü, Mardin/Türkiye. E-Posta: mihdiyeeslemacay@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5829-6516

** Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Isparta/Türkiye. E-Posta: nalanyilmazusta@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5672-3054

Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı’nda hazırlanan “Mardin Kentsel Sit Alanında Sokak Sağlıklaştırma Projeleri Üzerine Bir Değerlendirme: Şeyh Çabuk Cami ve Ulu Cami Aksı” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

opinions have revealed that the rehabilitation works were carried out with materials compatible with the traditional texture of the buildings and grounds and by monitoring the application method. As a result, Şeyh Çabuk - Ulu Mosque street rehabilitation works are important in terms of supporting the sustainability of the historical city and ensuring the protection of cultural heritage, and it has been understood that in order to ensure more effective protection, it is necessary to ensure the balance of private and public areas, to review the zoning plans for conservation purposes at frequent intervals, and to increase the activities to raise the awareness of the local people.

Key Words: Rehabilitation, historical environments, urban protected area, conservation, Mardin.

Giriş

Kentlere kimliklerini kazandıran özelliklerin başında tarihsel, çevresel ve kültürel örüntülerin bütünleşmiş yapısı gelir (Kiper 2004: 14-18). Kentin kendine özgü olan bu yapısı korunabildiği ölçüde kent, varlığını devam ettirerek sürdürülebilir bir kentsel bellek oluşturur. Kentin kimliği gibi kentsel bellek de ancak tarihi kentsel dokuların korunarak bir sonraki kuşaklara aktarılması ve çağdaş yaşam koşulları doğrultusunda geliştirilmesiyle varlığını sürdürebilir. Bu nedenle tarihi çevreleri korumaya yönelik çalışmaların tümü tarihi kentlerin geleceği açısından önem taşımaktadır (Wen, Haide ve Boukhris 2023: 1-17).

Tarihi kentler hem tarihsel hem de mimari özellikleri ile bir bütünlük gösteren dokuların bir araya gelmesiyle oluşan kentsel yerleşimlerdir (Aydemir vd. 2004: 387-440). Bu kentler derin bir tarihe tanıklık eden inşa edilmiş miraslar açısından zengindir. Tarihi kentlerin korunması toplumların varlıklarını devam ettirebilmesi açısından son derece önemlidir. Wen, Haide ve Boukhris'in (2023: 1-17) çalışmalarında ifade edildiği gibi "ancak geçmiş korunarak gelecek beslenebilir". Tarihi özellikleri korunarak kimliği ve belleği de korunan kentlerde yaşayan toplumlar daha güçlü sürdürülebilir kültürel temele, sosyal bağlara ve değerlere sahip olurlar.

Tarihi kentlerin günümüzde karşı karşıya kaldığı en büyük sorunların başında, tüm kentlerin de mustarip olduğu yüksek kentleşme hızı gelmektedir (Keleş 1996: 29-348; Wen vd. 2023: 1-17). Yüksek kentleşme hızına bağlı olarak ekonomik ve sosyal yapının dönüşümüyle birlikte insanların yaşam tarzları ve dolayısıyla yapıli mirasa yönelik talepleri de değişmektedir (Udeaja vd. 2020: 1-26; Zhai vd. 2021: 1-32; Tang, Tian ve Yu 2023: 1-15). Kentsel modernleşme sürecinde büyük tarihi ve kültürel değere sahip çok sayıda tarihi bina ve cadde yıkılırken veya yeniden inşa edilirken ülkenin yapıli mirasının da büyük bir kısmı onarılamaz biçimde kaybolmakta ve dönüştürölmektedir (Liu ve Zhou 2021: 1-8). Bu nedenle, kentlerde kullanılmayan ve yok olmaya yüz tutmuş tarihi kentlerin nasıl korunacağı ve yenileneceği, kent yetkilileri tarafından ele alınması gereken öncelikli bir konu haline gelmiştir (Xing 2022: 1-10).

Tarihi kentlerin ve çevrelerin korunarak yenilenmesi, tüm kültürel miras öğeleri gibi kentsel ekonominin gelişmesinde ve esasen yerel halkın ve onunla beraber kentin kalkınmasında bir itici güçtür (Vileniske vd. 2020: 30-38). Uluslararası sözleşme ve konferanslarda, tarihi kentlerin korunarak yenilenmesinin, sürdürülebilir kalkınma açısından önemi vurgulanarak kentsel ekonomik kalkınmada önemli bir kaynak olduğu belirtilir (ICOMOS 1982: 1-7; 2014: 1-7; UNESCO 2003: 1-7; 2011: 1-7; 2013: 1-59; 2015: 1-18; Landorf 2009: 494-510; Dinçer ve Enlil 2012: 47-56; Labadi vd. 2021: 1-134; Başdoğan Deniz 2022: 1204-1222). Tarihi kent

dokularının korunarak yenilenmesi, kentlere ve sakinlerine ekonomik faydalar sağlamanın yanı sıra sosyal ve insani kalkınmanın desteklenmesine de katkıda bulunur (Xia vd. 2022: 1-15). Tarihi kentlerin korunması kapsamında uygulanan yenileme çalışmalarında dikkat edilmesi gereken husus; yeni mekân dokuları oluşturulması ya da mekâna yönelik sahte bir tarih ya da imaj üretilmesinin önüne geçilerek (Orbaşlı 2017: 157–170), büyük ölçekli bir yeniden yapılanmaya girişmek yerine yerel tarih ve kültürü, kendine has özellikleri, gelenekleri ve tarihi özü korunarak modern kent yaşamıyla nasıl birleştirileceğidir. Kentlerde modern yaşam biçimi yaygınlaşsa da hem zengin kültürel, politik, sosyal ve eğitimsel değerleri gelecek nesillere açıklayarak aktarmak hem de eşsiz yerel tarihi ve kültürü dış dünyaya sergileyerek paylaşmak için tarihi kentsel çevrelerde geleneksel, tarihi ve kültürel mirasların korunarak yenilenmesi gerekir (Foster 2020: 1-14).

Kentsel koruma; tarihi bir varlığın mevcut formunu, bütünlüğünü ve malzemelerini korumak için gerekli tedbirlerin uygulanması eylemi veya süreci olarak tanımlanmaktadır (Wen vd. 2023: 1-17) ve korumanın sürdürülebilirliği kapsamlı bir yönetim planı oluşturulması ile mümkün olur (Başdoğan Deniz 2022: 1204-1222). Birçok tarihi kentin günümüze kadar varlığını korumasındaki en büyük etken koruma-kullanma dengesinin sağlanması olup, koruma ve geliştirme stratejileri bağlamında yönetim planı hem kültürel mirasın korunmasında hem de gelecek kuşaklara aktarılmasında büyük öneme sahiptir (Başdoğan Deniz 2022: 1204-1222; Acay 2024: 75-80). Gelişmekte olan ülkelerde koruma ve yeniden inşa arasında dengeyi sağlamak oldukça zordur (Said 2018: 201–210). Batı toplumlarında tarihi kentlerin ve çevrelerin korunması büyük ölçüde kabul görürken, gelişmekte olan birçok ülkede tarihi alanların kurtarılıp kurtarılmayacağı veya yeni binalar için zeminin temizlenip temizlenmeyeceği gibi kurtarma çalışmalarına ilişkin kararlar tartışmalıdır. Tarihi kentlerin korunmasında sadece ya da öncelikle binaları koruma yaklaşımlarıyla kentsel tarihi ve kendine özgü mekân hissini korumak mümkün değildir (Mohamed, Ahmad ve Badarulzaman 2001: 10-12).

Günümüzde, yerel halk ve uzmanlar arasında, bir yörenin tarihi, kültürel özellikleri ve geleneksel uygulamalarının, özgünlüğü korunarak, kentsel yaşamın talep ve dinamikleriyle etkin bir şekilde bütünleştirilmesine önem verilmektedir. Bu yaklaşımla yürütülen koruma uygulamalarının başında “sokak sağıklaştıırma” çalışmaları gelmektedir (Ahunbay 2004: 78-110; Yaygel 2007: 30; Ünver 2017: 96-106; Elmas ve Ekimci 2024: 2531-2576; Eraslan ve Koç 2022: 208-224).

Sağıklaştıırma, yapıların kullanım ve mevcut dokuya eklemlenerek artan yapılaşma gibi çeşitli nedenlerle zamanla yıpranarak özgün işlevlerini yitirdikleri, yapı olarak sağlam ancak değerinin azaldığı durumlarda, yıkıp yeniden yapmak yerine mevcudu koruyarak yapılan müdahalelerin tümüdür. Sağıklaştıırma uygulamalarının başlıca amaçları bozulmaya neden olan fiziksel, ekonomik ve sosyokültürel etmenlerin ortadan kaldırılması ile bölgenin yeniden canlandırılmasını sağlamak ve böylece toplumsal yaşam standartlarını ve toplumun refah düzeyini artırmaktır (Yaygel 2007: 7; Çelik ve Demirtaş 2019: 664-673). Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 3. maddesinde sokak sağıklaştıırma proje ve uygulamaları, “Kentsel sit alanları ve koruma alanlarında, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ile sokaktaki diğer yapıların özgün sokak dokusunu tanımlayan tüm öğelerle birlikte korunması ve belgelenmesine yönelik rölöve, restitüsyon, restorasyon, kentsel tasarım projeleri ile mühendislik dallarında yapılması gereken her türlü proje ve bunların uygulamalarıdır” olarak açıklanmıştır (2863 Sayılı Kanun). Sokak sağıklaştıırma çalışmaları kapsamında köhnemiş ve

ihtiyaçlara cevap vermekte zorlanan tarihi kentsel alanlar günümüzün uygun onarım teknikleri ile tarihi kentin özgünlüğü korunarak yenilenir, donatı elemanları takviye edilir ve/veya mevcutlar onarılır (Ahunbay 2004: 78-110;  nver 2017: 96-106; elik ve Demirtaş 2019: 664-673).

Sa lıklaştırma alışmaları ile tarihi kentlerde kültürel miras ve kimlik korunarak, eskimiş ve çöküntüye uğramış parçalar yeniden canlandırılır ( zden 2002: 52). Tarihi kentsel dokular, zamanla meydana gelen bozulmalar onarılarak hem  zg nl   ne erişir (Keleş 1996: 373-447) hem de daha sağlıklı bir görünüm kazanır (Potter 1991: 56-59;  zcan 2009: 1-18). Sa lıklaştırma çalışmalarıyla soylulaştırma veya yerinden edilme gibi durumlara yer verilmeden, yıpranan ve gereksinimleri karşılayamayan mevcut kent formunun bir bölümü veya bütünü daha iyi standartlara ulaştırılır (Göksu 1989: 15-33; Yaygel 2007: 12-30). Böylece, kısmen veya tamamı yaşanabilir alan olma statüsünden uzaklaşmış tarihi yerleşim yerleri yeniden topluma kazandırılır (Yaygel 2007: 30) ve tüm kullanıcılar için erişilebilirliği sağlanır ( lkhan Söylemez 2020: 165-191).

Sa lıklaştırma kent dokusunun içerisinde yer alan tescilli yapılarla birlikte tescil  zellii taşımayan yapıların da korunarak kent dokusunun bir bütün olarak korunmasını kapsar. Sokak sa lıklaştırma/iyileştirmenin kabul görerek resmi verilere dayandırılması 1964 yılında yayınlanan Venedik Tüzüğü ile birlikte olmuştur (Bilgiç 2009: 58-61; Koar 2019: 15-19). 1965 yılında mimari mirasın korunmasına yönelik kuram, yöntem ve bilimsel tekniklerin geliştirilmesi için Varşova’da kurulan Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi ICOMOS, (International Council on Monuments and Sites) (Kaderli 2014: 29-41)  ye ülkelerinde belli aralıklarla toplantılar düzenleyerek koruma uygulamalarını sürdürülebilirlik açısından en ileri düzeye taşımayı hedeflemiştir. 1975 yılı Amsterdam Bildirgesi ile gündeme gelen bütünleşik koruma yaklaşımı ile ilgili, 1976 yılında Nairobi’de UNESCO’nun Tarihi Alanların Korunması ve a daş Rollerini Konusunda Tavsiyeler konulu toplantısında kararlar alınmıştır (Ahunbay 2004: 78-110). Bu bağlamda UNESCO, tarihi kentsel alanların korunmasında hem halkın hem de bilim insanlarının katılımı ile daha iyi ve sürdürülebilir bir koruma stratejisi sa lanaca ını belirtmektedir (ırak 2010: 29-37; Elmas ve Ekimci 2024: 2531-2576). 1979 yılında yayınlanan Avustralya ICOMOS Bildirgesi ile (The Burra Charter), 1987 yılında ise ICOMOS Washington’un sunduğu Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü ile koruma ilkeleri ayrıntılı açıklanmış ve kentlinin katılımını da sağlayan bütüncül bir yaklaşımla koruma planının içeriği tanımlanmıştır (ICOMOS 1987: 1-2). 2013 yılında ICOMOS Türkiye’nin sunduğu Mimari Mirasın Koruma Bildirgesi’nde de diğer koruma politikaları gibi, fiziksel yapı ile birlikte sosyal ve kültürel değerlerin de koruma kapsamına dâhil edilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (ICOMOS 2013: 1-11). Türkiye’de, tarihi çevrenin doku b t nl   yle korunmasına olanak veren ilk yasa olan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu’nun yerini, 1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu almıştır. Türkiye’de başlangıçta tarihi bir mahalle ya da sokak yerine tarihi kentlerdeki kültür varlıkları tek tek tescil edilerek koruma altına alınırken, 1983 yılında yürürlüğe giren Eski Eserler Kanunu ile koruma çalışmaları daha kapsamlı hale getirilmiştir (Kejanlı, Akın ve Yılmaz 2007: 179-196; Bilgiç 2009: 58-61; Koar 2019: 15-19). İlgili kanun kapsamında, sit alanlarının korunması ve yapılandırılmasında kurallarının belirlenmesi amacıyla oluşturulacak Koruma Amaçlı İmar Planlarının, 1990 yılında hazırlanan “Koruma ve İmar Planlarının Hazırlanmasına İlişkin Teknik şartname”de amaçları belirlenmiştir. 2005 yılında 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir (Dinçer 2012: 66-92).

Türkiye’de sokak sağıklaştırma kavramı, resmi olarak ilk kez Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü’nün 1996 yılında 2863 Sayılı Kanun’un kapsamında yürürlüğe koyduğu “Korunması Gerekli Sokakları Sağıklaştırma Projesi Teknik Şartnamesi”nde ele alınmıştır. Daha sonra ise hazırlanan “Korunması Gerekli Sokakları Sağıklaştırma ve Kentsel Tasarım Projesi Teknik Şartnamesi”nde sokak sağıklaştırma kavramı ve korunması gereken sokaklara yer verilerek sokak tescilleme çalışmalarına başlanmıştır (Kùltür ve Turizm Bakanlığı 2013: 2). Sağıklaştırma uygulamalarına ilişkin şartname, genel olarak, kentteki hem tescilli hem tescilsiz yapılarda onarım yapıp ve aynı zamanda su, kanalizasyon, ulaşım, elektrik gibi gündelik hayata ilişkin ihtiyaçlar da giderilerek tarihi dokuyla bütünleştirilmesini ele almaktadır. Sağıklaştırma uygulamalarından önce korunacak alanın sınırı belirlenerek durum tespit analizi yapılır. Analiz sonuçlarına göre yapının konumu, fiziki ve sosyal yapısı, sokak için önemi, tescilli olup olmadığı ve gereksinimleri belirlenerek uygulanacak sağıklaştırmanın planı ortaya çıkarılır (Koçar 2019: 15-19).

Sağıklaştırma, tüm kentsel dönüşüm uygulamaları gibi hem fiziksel hem ekonomik hem de sosyal iyileşmeyi amaçlar (Keleş 1996: 373-447; Çatalbaş 2011: 12; Çakıroğlu ve Mıhçıoğlu 2024: 161-168). Sağıklaştırma uygulamalarının sürdürülebilir ve başarılı sonuçlanması için fiziksel etkileri yanı sıra ekonomik ve sosyal yapıya etkileri de hesaba katılarak bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi gereklidir (Elmastaş 2020: 68-74; Us 2020: 20-28; Elmas ve Ekimci 2024: 2531-2576). Sağıklaştırmanın ekonomik etkileri incelendiğinde, fiziksel uygulamalar ile çekiciliği artan bölgede hem istihdam hem de iş olanakları oluşarak ekonominin canlandığı görölmektedir. Böylece sağıklaştırılan bölge ile diğer kentsel çevreler arasındaki ekonomik dengesizliğin de azalması hedeflenmektedir (Çatalbaş 2011: 10-12; Elmastaş 2020: 68-74). Sağıklaştırma uygulamalarının sosyal etkileri incelendiğinde ise sağlıklı ve güvenli sosyal çevrelerin oluştuğu, kent parçaları arası fiziki, sosyal ve ekonomik farklılıkların azaldığı ve böylece sosyal köhnemenin engellendiği, kentsel politikaların şekillendirilmesi için sivil toplum örgütleri ve toplumun çalışmalara katılımı sağlanarak sosyal sürdürülebilirliğin sağlandığı görölmektedir (Keleş 1996: 373-400; Çatalbaş 2011: 153; Çakıroğlu ve Mıhçıoğlu 2024: 161-168).

Mardin tarihi kent dokusunu oluşturan mimari yapıları, meydanı, cadde ve sokakları; zaman içerisinde alınan-verilen göçler, kötü hava koşulları ve bakımsız kalması sebebiyle yıpranmaya yüz tutmuştur. Mardin tarihi kentin büyük bir kısmını oluşturan sokak dokuları, ulaşım, ticaret, sosyalleşme gibi birçok alanda aktif olarak kullanılan ve bir aks olmaktan öte kentin belleğini ortaya koyan adeta ana arterlerini oluşturmaktadır. Tarihi kentte, 2002 yılında UNESCO Dünya Kùltür Mirası Geçici Listesi’ne girmesiyle birlikte yerel yönetimler ve bazı kurum ve kuruluşlar tarafından korunmasına yönelik çalışmalara başlanmıştır (Çağlayan 2021: 7-16; Karataş vd. 2022: 83-90; Acay ve Yılmaz Usta 2023: 250-259; Acay 2024: 1-17). İlgili koruma çalışmaları arasında hem henüz plan aşamasında olan hem de uygulanması tamamlanmış toplam 12 ayrı sokak sağıklaştırma/iyileştirme projesi bulunmaktadır. Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami (*Cami-i Kebir*) aksında yürütölen sokak sağıklaştırma uygulamalarının ele alındığı bu çalışmada sağıklaştırma sonuçlarının uzman görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Böylece sağıklaştırma uygulamalarının tarihi kent dokularında fiziksel etkileri yanı sıra ekonomik ve sosyal etkileri de ortaya koyularak bu bağlamda öneriler oluşturulması hedeflenmiştir.

Mardin Tarihi Kent Merkezi

Tarihi İpek Yolu üzerinde yer alan ve köklü tarihi dokusu ve zengin kültürel özellikleriyle tüm dünyanın odağında olan Mardin kenti, bu özelliğini günümüze kadar koruyabilmiş önemli bir yerleşim merkezidir (Resim 1). Farklı dinlerin ve etnik grupların etkisiyle şekillenen ve birçok topluluğun izlerini günümüze taşıyan köklü tarihi doku ve zengin kültürel mirasa sahip olması, Mardin'i benzersiz kültür ve inanç turizmi ve ticaret noktası haline getirir (MAB KUDEB 2019: 1-40; Karataş vd. 2022: 83-90; Acay ve Yılmaz Usta 2023: 250-259; Acay 2024: 1). Kenti, bu özelliklerinden dolayı her yıl bir milyonun üzerinde yerli ve yabancı turistin ziyaret ettiği bilinmektedir (MBB FR 2016: 1-30).



Resim 1. Mardin Kentsel Sit Alanı Uydu Haritası (Uzantı 1).

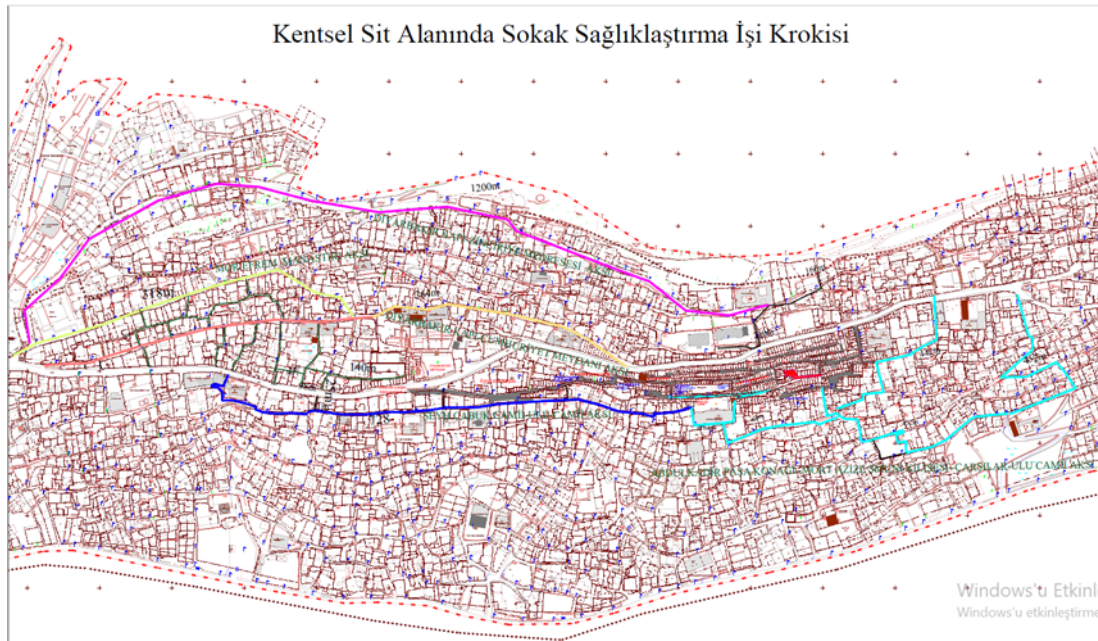
Mardin ili Artuklu ilçesi sınırları içerisinde yer alan tarihi kentin yerleşim alanı topoğrafyaya uygun biçimde kuzeyden (kaleden) güneye (ovaya) doğru uzanmaktadır (Resim 1). Günümüzde Kentsel Sit Alanı ve Koruma Amaçlı İmar Planı sınırlarıyla koruma altına alınan tarihi kent, tek taşıt ulaşımının sağlanabildiği 1. Cadde olarak adlandırılan ana caddesi, ana cadde çevresinde gelişen mahalle dokusu ve tarihi kentin merkezi olan kalesinden oluşmaktadır. Kendine özgü mimarisi ve iklim koşullarına göre şekillenmiş güneye yönelen yapı cephesi düzeniyle dikkat çeken Mardin geleneksel kent formu, tarihi dokusunu koruyan ticari ve turistik potansiyelinin yanı sıra kültürel değeriyle de ön plana çıkmaktadır. Kalker taşından inşa edilmiş genellikle bir ya da iki katlı geleneksel yapılar iç içe geçmiş biçimde teras evleri oluşturmaktadır. Organik kent formunda bitişik nizam ile oluşmuş bu yapılar aralarında avlu olarak adlandırılan boşluklar oluşturmuştur. Özel yaşamın gizliliğini korumak için inşa edilmiş olan yüksek avlu duvarları ile şekillenen dar sokaklar ve bu sokakları birbirine bağlayan geçişler (*abbaralar*) bulunmaktadır. Alanda evler, konaklar, dükkânlar, camiler, kiliseler, manastırlar, medreseler, kervansaraylar, hamamlar, hanlar, çarşılar, çeşmeler ve daha birçok yapı yer almaktadır (MAB KUDEB 2019: 1-40).

Tarihi kent merkezinde ana cadde aksı küçük kollara ayrılarak sokak dokusunu meydana getirmiştir. Sokakları birbirine bağlayan kubbe şeklindeki *abbaralar* sokak geçişlerini oluşturmaktadır. Tarihi kentin karakteristik özelliklerinden olan sokaklar genel olarak dar ve çoğunlukla merdivenli yapıdadır. Tarihi kent merkezinin tek geniş açık alanı olan Cumhuriyet Meydanı yanı sıra Mardin Kalesi, Kasımiye Medresesi, Zinciriye Medresesi, Şehidiye Cami,

Latifiye Cami, Deyrül Zahferan Manastırı, Kırklar Kilisesi, Mardin Müzesi, Mardin taş evleri ve konakları kentin kimliğini yansıtan önemli noktalarıdır. Bu önemli noktaların sokaklarla bütünleşerek oluşturduğu tarihi doku bir açık hava müzesi görünümündedir (MAB KUDEB 2019: 1-40; Karataş vd. 2022: 83-90; Acay ve Yılmaz Usta 2023: 250-259; Acay 2024: 15).

Mardin kentsel sit alanında tarihi çarşı aksında yer alan 1. Cadde, çok sayıda geleneksel zanaat ustasının bulunduğu ve kentin kültürel değerine erişim sağlayan en önemli caddesidir. Üzerinde ve yakınındaki ara sokaklarda bulunan iş yerleri tarihi çarşılar bölgesini oluşturur. Geleneksel özelliklerini büyük ölçüde koruyan bu ticaret alanı, kentin tahliyesinin önlenmesi açısından da önemli bir etkiye sahiptir. Tarihi kentin en kalabalık noktası olan tarihi çarşılar bölgesindeki gerek yoğun araç trafiği gerekse değişen ticaret kültürüne uyum sürecinde ortaya çıkan yeni yapılaşmalar sonucu karmaşık bir hal alan trafik sorununu çözmek amacıyla 2018 yılında cadde aksında yayalaştırma ve bağlantılı akslarda ise sağıklaştırma uygulamaları başlatılmıştır (MAB KUDEB 2019: 1-40; Karataş vd. 2022: 83-90; Acay ve Yılmaz Usta 2023: 250-259; Acay 2024: 2).

Mardin Büyükşehir Belediyesi, kentsel sit alanının, tarihi dokunun yoğunlaştığı ana aks 1. Cadde ve bağlantı noktaları olan diğer sokakların birbiriyle bütünleşmesi sağlanarak canlandırılması ve sürdürülebilir bir turizm cazibesi haline dönüştürülmesi amacıyla iki etapta yürütülmesi planlanan sokak sağıklaştırma projeleri oluşturmuştur. 2018 yılında başlayan ilk etap çalışmaları, kentin merkezinde ve doğusundaki giriş kısmında, ilgili çalışmanın konusu Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Sokağı’nın da aralarında olduğu toplam 6 ayrı sokakta gerçekleştirilmiştir (Resim 2). Bu etaptaki çalışmaların büyük oranda tamamlanmasıyla beraber 2023 yılında kentin güney, kuzey ve çıkış kısmında yer alan 6 sokakta ise ikinci etap çalışmalarına başlanmıştır (Karataş vd. 2022: 83-90; Acay ve Yılmaz Usta 2023: 250-259; Acay 2024: 3).

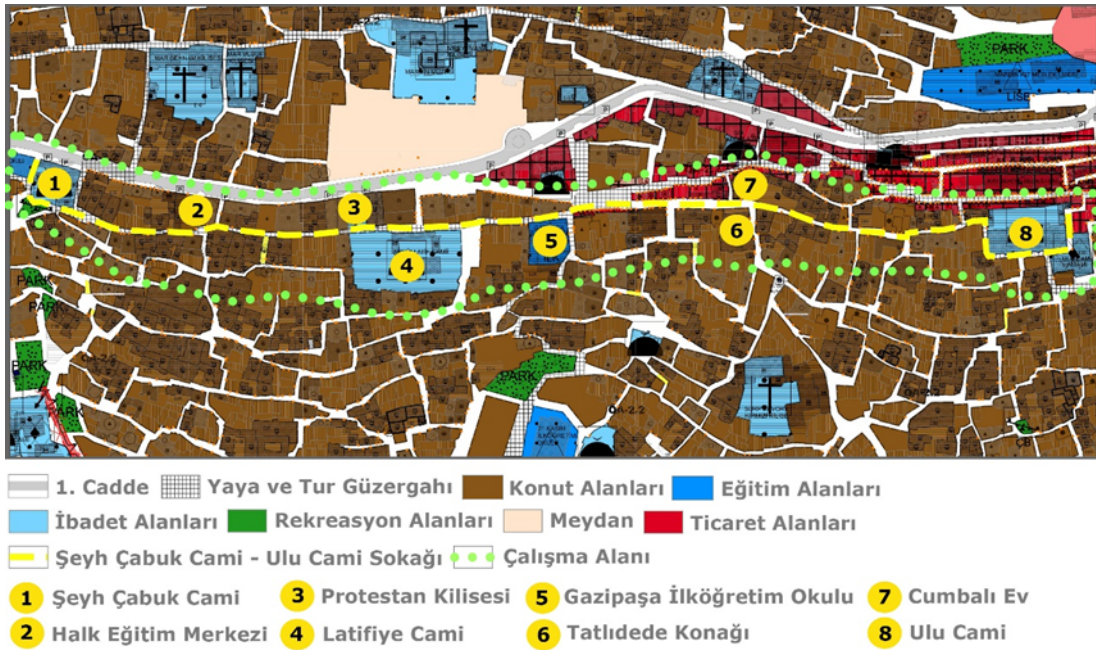


Resim 2. 1. Etap Sokak Sağıklaştırma Projeleri; koyu mavi renk: Şeyh Çabuk Cami ve Ulu Cami aksı (MBB KUDEM 2018: 5; Acay 2024: 19).

Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Aksı

Adını biri başlangıç ucunda diğeri ise sonunda konumlanmış ve Artuklular döneminde (tahminen 15. - 12. yüzyıl arası) inşa edilmiş camilerden alan Şeyh Çabuk Cami ve Ulu Cami Sokağı'nın, hem Cumhuriyet Meydanı ve Tarihi Çarşılar bölgesi ile bağlantısı olması hem de 1. Cadde'ye en yakın aks olması ile ulaşılabilirliği oldukça kolaydır. Yaklaşık 900 metre uzunluğundaki aks, adını aldığı camiler yanı sıra Halk Eğitim Merkezi, Protestan Kilisesi, Latifiye Cami, Gazi Paşa İlköğretim Okulu, Cumbalı Ev, Tatlıdede Konağı ve bazı geleneksel konut grupları gibi Mardin kültürel mirasını yansıtan önemli mimari yapılar içermektedir (Resim 3) (MBB KUDEM 2018: 1-8).

Turistlerin kentsel sit alanının önemli noktaları ziyaret edebilmesi için oluşturulan yaya ve tur güzergâhı, Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Sokağı'nın büyük bir kısmından geçmektedir. Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Sokağı, tarihi kent meydanına yakın olması, diğer sokaklar ile bağlantısının olması ve önemli tarihi yapıları barındırması sebebi ile ziyaretçilerin yoğun olarak kullandığı önemli bir aks olduğundan ana caddeden sonra sağlıklılaştırma uygulanan ilk alandır. Bu öneminden dolayı Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Sokağı'ndaki sağlıklılaştırma uygulamalarını konu alan bu çalışmada ilgili sokağın geleneksel dokusu içerisinde bir kısmı tescilli bir kısmı tescile uygun bir kısmı ise geleneksel dokuya aykırı toplam 49 yapı, ayrıca sokağın zemini ve diğer sağlıklılaştırma çalışmaları Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) ve Mardin Büyükşehir Belediyesi Koruma Uygulama ve Denetleme Müdürlüğü (MBB KUDEM) raporları üzerinden değerlendirilmiştir.



Resim 3. Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Aksı Analiz Çalışması (Acay 2024: 19).

Yöntem

Mardin tarihi kent merkezindeki koruma çalışmaları kapsamında Şeyh Çabuk - Ulu Cami Sokağı'nda yürütülen sağlıklılaştırma uygulamalarının sonuçlarının değerlendirilmesi amacıyla Mardin Artuklu Belediyesi Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu Koruma Amaçlı İmar Planı (MAB KAİP 2019: 1-10) açıklama raporu ve Mardin Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı plan hükümleri (MAB KAİP 2020: 1-9), Mardin Büyükşehir Belediyesi Koruma

Uygulama ve Denetleme M¼d¼rl¼ğ¼ Mardin kentsel sit alanındaki betonarme yapıların yıkım raporları (MBB KUDEM 2020: 1-27) ve sokak sağıklaştırma projeleri arşivi (MBB KUDEM 2018: 1-8) ¼zerinden durum analizi yapılmıştır. Bu raporlar kapsamında ilgili sokak belirli yapılar ¼zerinden g¼zergåhlara ayrılarak (Resim 3) ¼zg¼n haline d¼n¼şt¼r¼lmesi veya geleneksel dokuya uyumlu hale getirilmesi planlanan her yapıya bir numara verilmiş ve bunlar uygulanması planlanan işlemlere g¼re gruplandırılmıştır.

Akstaki sağıklaştırma çalışmaları gerek g¼rseller gerek çalışma alanını konu alan yazın ve raporlar ¼zerinden gerekse Mardin B¼y¼kşehir Belediyesi, Mardin Artuklu Belediyesi ve Mardin Koruma B¼lge M¼d¼rl¼ğ¼’nde kentsel sit alanını koruma çalışmalarında g¼rev almış sanat tarihçisi, mimar, arkeolog ve şehir plancısının uzman g¼r¼şleri ¼zerinden değerlendirilmiştir.

Bu kapsamda ilgili uzmanlara;

- Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Sokağı sağıklaştırma projesinin hazırlık ve uygulama aşamasında izlenen yol ve ¼zellikle dikkat edilen hususlar nelerdir?
- İlgili sokaktaki sağıklaştırma uygulamalarının tarihi kent dokusu ¼zerindeki etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
- İlgili sokakta gerçekteştirilen sağıklaştırma uygulamaları Mardin’in tarihi sokak dokusunun korunmasında yeterli midir? Yeterli korumanın sağlanması için ¼nerileriniz nelerdir? soruları yöneltilmiştir.

Mardin tarihi kent merkezi Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Sokağı sağıklaştırma uygulamalarına ilişkin t¼m bu değerlendirmeler sonucunda hem çalışma aksı ¼zelinde hem de tarihi kentler genelinde ¼neriler oluşturulmuştur.

Bulgular ve Değerlendirme

Sağıklaştırma Çalışmalarının Durum Analizi:

Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Sokağı sağıklaştırma uygulamaları ile ilgili durum analizine g¼re (Tablo 1 ve Tablo 2) ilk g¼zergåh Şeyh Çabuk Cami ve Halk Eğitim Merkezi arasında yer alan Yapı 1 ve Yapı 2, ¼zg¼n mimari dokusundan dolayı ¼zg¼n ¼zellikleri ile korunacak geleneksel yapılar kapsamındadır. Yapıların sokağa bakan cepheleri ve zemini sağıklaştırma çalışmaları kapsamında onarılmıştır (Resim 4) (MAB KUDEB 2019: 1-40; 2020:1-35).

Aynı g¼zergåhta mimari ¼zellikleri ile birlikte geleneksel dokuyu b¼t¼nleyen Yapı 3, Yapı 4 ve Yapı 5 için ¼zg¼n taş cephe dokusu ortaya çıkarılarak sonradan eklenen betonarme katlarının kaldırılması planlanmıştır. Yapı 6 ise geleneksel dokuyla uyumlu yeni yapılardan hem dokusal hem de k¼tle boyutu, konumu ve yapı y¼kseklіęi gibi ¼zellikleri ačısından farklı olduğundan koruma amaçlı imar planı ačıklama raporunda (MAB KUDEB 2019: 1-40) tamamının kaldırılması planlansa da yıkım raporlarında (MBB KUDEM 2020: 1-27) sadece 2 katının yıkılacağı not edilmiştir.



Resim 4. Şeyh Çabuk Cami ve Halk Eğitim Merkezi arası güzerghâhta sağlıklaştırma uygulamaları (Bakınız Tablo 2, (●) yapıldı; (●) kısmen yapıldı; (●) yapılmadı), öncesi (sağ) ve sonrası (sol) (Acay 2024: 64).

Halk Eğitim Merkezi ve Protestan Kilisesi güzerghâhında yer alan Yapı 7 ve Yapı 11'in nitelsiz betonarme katlarının ve eklentilerinin yıkılması planlanmıştır. Yapı 2'de ise hem koruma amaçlı imar planı açıklama raporunda (MAB KUDEB 2019: 1-40) hem de yıkım raporlarında (MBB KUDEM 2020: 1-27) betonarme teras katının yıkılması yanı sıra cephesinde de onarım planlanmıştır (Resim 5). KAİP (*Koruma Amaçlı İmar Planı*) açıklama raporunda (MAB KUDEB 2019: 1-40) Yapı 9 için kat ilavelerinden arındırılıp dokuya uyumlu hale getirilerek korunması kararı alınmıştır. Yapı 10 ise aynı raporda geleneksel dokuya aykırı olduğundan tamamen kaldırılması önerilse de MBB KUDEM (2020: 1-27) raporunda yağma taş olan zemin katı üzerindeki nitelsiz betonarme dört katın yıkılması kararlaştırılmıştır. Güzerghâhtaki Yapı 12, 13, 14 ve 15 ise özgün özellikleri ile korunacak geleneksel yapılar arasında kaydedilmiştir (MAB KUDEB 2020: 1-35).



Resim 5. Halk Eğitim Merkezi ve Protestan Kilisesi arası güzerghâhta sağlıklaştırma uygulamaları (Bakınız Tablo 2, (●) yapıldı; (●) kısmen yapıldı; (●) yapılmadı), öncesi (sol) ve sonrası (sağ) (Acay 2024: 65).

Protestan Kilisesi ile Latifiye Cami arasında yer alan Yapı 16 ve Yapı 18, KAİP açıklama raporunda cephesine müdahale edilecek ve kat indirimi yapılacak yapılar olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda iki katı aşan yapıların, betonarme kat ve eklentileri kaldırılıp, cephelerindeki uygun olmayan kaplama veya malzemeler sökülerek özgün taş dokusu ortaya çıkarılacaktır (MAB KUDEB 2019: 1-40). MBB KUDEM (2020: 1-27) yıkım raporunda da Yapı 16’da yığma taş zemin katın üzerindeki iki betonarme katın, Yapı 18’de ise yığma taş zemin ve birinci katın üzerindeki bir betonarme katın yıkılacağı belirtilmektedir. KAİP açıklama raporunda Yapı 17 ve Yapı 19 ise özgün özellikleri ile korunacak geleneksel yapılar arasındadır (Resim 6).



Resim 6. Protestan Kilisesi ve Latifiye Cami güzergâhında sağıklaştırma uygulamaları (Bakınız Tablo 2, (●) yapıldı; (●) kısmen yapıldı; (●) yapılmadı), öncesi (sol) ve sonrası (sağ) (Acay 2024: 67).

Latifiye Cami ile Gazipaşa İlköğretim Okulu güzergâhında yer alan Yapı 20, 21, 22 ve 25, üzerinde geleneksel dokuya aykırı bir eklenti veya malzeme bulunmadığından özgün özellikleri ile korunacak geleneksel yapılar kategorisindedir. Yapı 23 ve 24 üzerindeki betonarme eklentiler, kentsel sit alanının UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne alınma süreci kapsamında yürütülen çalışmalarda kaldırılmıştır (Resim 7) (MBB KUDEM 2018: 1-8).



Resim 7. Latifiye Cami ve Gazipaşa İÖO güzergâhında sağıklaştırma uygulamaları (Bakınız Tablo 2, (●) yapıldı; (●) kısmen yapıldı; (●) yapılmadı), öncesi (sol) ve sonrası (sağ) (Acay 2024: 68).

Gazipaşa İlköğretim Okulu, Tatlıdede Konağı ve Cumbalı Ev arası, tarihi ticaret yerleri bulunduğu için en aktif kullanılan güzergâhtır (Resim 8). MBB Tarihi Çarşılar Projesi

kapsamında ilgili güzergâhta Yapı 25, 26, 28, 30, 33 ve 34'deki betonarme kat ve eklentilerin kaldırılması ve cephe dokusunun uygun hale getirilmesi planlanmıştır (MBB KUDEM 2018: 1-8). Ek olarak, KAİP açıklama raporunda buradaki Yapı 27, 29 ve 32 özgün mimari dokusu korunacaklar arasındayken, Yapı 31 izinsiz yapılmış eklentilerinden arındırılacak yapılar arasında yer alır (MAB KUDEB 2019: 1-40).



Resim 8. Gazipaşa İÖO, Cumbalı Ev ve Tatlıdede Konağı güzergâhında sağlıklılaştırma uygulamaları (Bakınız Tablo 2, (●) yapıldı; (◐) kısmen yapıldı; (◑) yapılmadı), öncesi (sol) ve sonrası (sağ) (Acay 2024: 70).

Tatlıdede Konağı ve Ulu Cami arası son güzergâhta (Resim 9) yer alan Yapı 35, 37, 42, 47, 48 ve 49 özgün özellikli dokuya sahip olup, mevcut durumunu koruyacak, özgün haline dönüştürülmesi için herhangi bir müdahale gerektirmeyen yapılardır. Diğer yandan, Yapı 36, 45 ve 46'nın tarihi dokuya aykırı katları; Yapı 43 ve 44 için ise hem nitelsiz betonarme eklenti/katları kaldırılması hem de cephedeki uyumsuz malzemenin temizlenmesi planlanmıştır (MAB KUDEB 2019: 1-40; 2020: 1-35).

Yapı 38 ise özgün taş dokudan tamamen farklı betonarme olmasına karşın 6785 sayılı İmar Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1957 yılı öncesi ruhsatlandırılmış olduğundan mülkiyet hakkı olan yapılar arasındadır. KAİP raporunda böyle yapıların dokuya uygun hale getirilmesi için yüksekliklerinin 7,5 metrenin üzerinde olmasına yol açan fazla katlarının kaldırılması kararlaştırılmıştır (MAB KUDEB 2020: 1-35). Aynı yapı için MBB KUDEM (2020: 1-27) yıkım raporunda da yığma taş zemin kat üzerindeki iki betonarme eklentinin yıkılması bildirilmiştir. İmar Kanunu kapsamında 1957 yılından önce ruhsat almış Yapı 41 ise kat sayısı, kütle hacmi gibi özellikleriyle kent dokusuyla uyumlu olduğundan KAİP raporunda dokuya uyumlu yeni yapı olarak değerlendirilmiştir (MAB KUDEB 2020: 1-35).

İlgili güzergâhtaki Yapı 39'un da hem KAİP (MAB KUDEB 2020: 1-35) hem de MBB KUDEM (2020: 1-27) raporlarında ruhsatsız eklenti/katlarının kaldırılması bildirilmiştir. Yapı 40 için ise KAİP raporunda (MAB KUDEB 2020: 1-35) dokuya aykırı olduğundan tamamının yıkılması planlanmış olsa da MBB KUDEM (2020: 1-27) raporunda yalnızca üç nitelsiz betonarme katının yıkılacağı kararlaştırılmıştır.



Resim 9. Tatlıdede Konağı ve Ulu Cami güzergâhında sağıklaştırma uygulamaları (Bakınız Tablo 2, (●) yapıldı; (●) kısmen yapıldı; (●) yapılmadı), öncesi (sol) ve sonrası (sağ) (Acay 2024: 74).

Tablo 1. KAİP raporuna göre Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Aksının analiz çalışması.

Şeyh Çabuk C. - HEM	HEM-Protestan K.	Protestan K.- Latifiye C.	Latifiye Cami- Gazipaşa İÖÖ	Gazipaşa İÖÖ, Tatlıdede K.- Cumbalı Ev	Tatlıdede Konağı-Ulu Cami
Özgün Özellikleri Korunacak Yapılar					
1, 2	12, 13, 14, 15	17, 19	20, 21, 22	27, 29, 32	35, 37, 42, 47, 48, 49
Eklentileri Yıkılacak Yapılar					
	7, 9, 10, 11		23, 24 (UNESCO)	31	36, 45, 46, 38, 39
Cephesine Müdahale Edilecek ve Kat İndirilecek Yapılar					
3, 4, 5	8	16, 18		25, 26, 28, 30, 33, 34	43, 44
Dokuya Uyumlu Yeni Yapılar					
					41
Tamamı Kaldırılacak Yeni Yapılar					
6					40

İlgili aksta Tablo 2’de de gösterildiği gibi planlanan ve tamamlanan zemin, duvar ve cephelerde geleneksel dokuya uygun onarım ve temizlik çalışmalarının ne oranda tamamlandığı gösterilmiştir. Sağıklaştırma uygulamalarında yapıların onarım işlemlerinde özellikle sokağa bakan cephelerden alınan örnek taşların, yöredeki Mardin ve Diyarbakır müzelerinin taş analiz laboratuvarlarında incelenerek yıpranma durumları ve dayanıklılıkları analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre yıpranmış veya dayanıklılığı düşük olanlar, Mardin’in geleneksel mimarisinde kullanılan kalker taşları ile değiştirilmiştir. Sokakta yıpranan zemin taşları yerine ise traverten taş kullanılmış, eski derzler sökülerek yerine orijinal malzemeye uyumlu yeni derz dolgusu yapılmıştır. Ayrıca, sokaktaki elektrik direkleri, kabloları ve panoları, yağmur suyu olukları ve klima motorlarının gizlenmesi, iş yerleri kepenklerinin yenilenmesi, korkuluk ve kapıların boyanması veya değiştirilmesi, sokağa çiçeklikler eklenmesi gibi planlanan sağıklaştırma uygulamaları her güzergâhta tamamlanmasa da çoğunlukla hayata geçirilmiştir (MAB KUDEB 2020: 1-35).

Tablo 2. Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami aksında güzergâhlara göre sağlıklılaştırma çalışmaları.

Şeyh Çabuk Cami - Halk Eğitim Merkezi				Halk Eğitim Merkezi - Protestan Kilisesi				Protestan Kilisesi - Latifiye Cami				Latifiye Cami - Gazipaşa İÖO				Gazipaşa İÖO, Cumbalı Ev - Tatlıdede Konağı				Tatlıdede Konağı ve Ulu Cami			
Planlandı	Yapıldı	Kısmen	Yapılmadı	Planlandı	Yapıldı	Kısmen	Yapılmadı	Planlandı	Yapıldı	Kısmen	Yapılmadı	Planlandı	Yapıldı	Kısmen	Yapılmadı	Planlandı	Yapıldı	Kısmen	Yapılmadı	Planlandı	Yapıldı	Kısmen	Yapılmadı
Derzler onarılacak																							
✓	✓			✓	✓			✓	✓			✓	✓			✓	✓			✓	✓		
Duvarlar sıvanıp boyanacak																							
✓	✓			✓	✓			✓	✓			✓	✓			✓	✓			✓	✓		
Briket duvarlar kaldırılacak																							
✓		✓		✓			✓	✓			✓					✓			✓				
Yeni duvarlar yapılacak																							
✓		✓																					
Cephe/zemin temizliği yapılacak																							
✓	✓			✓	✓			✓	✓			✓	✓			✓	✓			✓	✓		
Korkuluklar boyanacak																							
✓	✓			✓	✓			✓	✓			✓	✓			✓		✓		✓	✓		
Kapılar boyanacak/yenilenecek																							
✓	✓			✓	✓			✓	✓			✓	✓			✓		✓		✓	✓		
Zemin onarımı yapılacak																							
✓	✓			✓	✓			✓		✓		✓		✓		✓	✓			✓	✓		
Elektrik direkleri kaldırılacak																							
✓	✓			✓	✓																		
Elektrik panoları gizlenecek																							
✓			✓	✓			✓													✓			✓
Elektrik kabloları gizlenecek																							
																				✓		✓	
Yağmur suyu boruları değiştirilecek/gizlenecek																							
✓		✓		✓		✓						✓		✓						✓			✓
Çiçeklikler eklenecek																							
✓		✓																					
Klima motorları gizlenecek																							
				✓			✓					✓			✓					✓			✓
İş yeri kepenkleri yenilecek																							
								✓	✓							✓	✓						

Uzman Görüşleri:

Mardin kentsel sit alanı Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami sokak sağıklaştıırma projesi ile ilgili olarak görüşlerine başvurulmuş uzmanlara ilk olarak ilgili projenin hazırlık ve uygulama aşamasında nasıl bir yol izlendiği sorulmuştur. Araştırmaya katılan uzmanlar öncelikle kentsel sit alanındaki konumu, tahribat düzeyi ve barındırdığı kültür varlığına göre hangi sokakta sağıklaştıırma yapılacağına belirlendiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda, Mardin tarihi kent merkezinde sağıklaştıırma yapılması gereken öncelikli akslar arasında olan Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Sokağı’nda yürütülecek uygulamalara ilişkin proje ve bütçe planı oluşturulmuştur. Projeyi yürütecek teknik ekiple birlikte örnek sağıklaştıırma uygulamaları üzerinden ilgili sokakta yapılacak müdahaleler kapsamında yeniden tasarımı (restitüsyon) ve restorasyon planları hazırlanmıştır. Koruma Bölge Kurulu onayı ve sokak sakinlerinden muvafakatname alınıp, uygulamalarla ilgili teknik şartname oluşturulmuş ve ihale süreci başlatılmıştır. Çalışmaları takip edip fotoğraf ve raporlarla kayıt altına alan muayene komisyonu ve ayrıca usule uygun yapıp yapılmadığını denetleyen kabul komisyonu kurulmuştur.

İkinci olarak ilgili sokaktaki sağıklaştıırma uygulamalarının tarihi kent dokusu üzerindeki etkilerinin nasıl değerlendirildiği sorulduğunda; uzmanlardan genel olarak sokak sağıklaştıırma çalışmaları ile hem kentin tarihi dokusu korunarak kültürel mirasın sürdürülebilirliğe hem cazibe alanlarının kentteki dağılımı dengelenerek ekonomik sürdürülebilirliğe hem de bunların bir sonucu olarak kent kimliğinin korunmasına katkı sağlandığı cevabı alınmıştır. Bu bilgilere ek olarak, uzmanlardan biri tarihi kent merkezinde yaşayan halkın geleneksel dokunun korunması hususunda daha fazla bilinçlendiğini işaret ederken, bir diğer uzman sağıklaştıırılan sokaklarda yaşam standartlarının da iyileştiğini altını çizmiştir. İlgili uzman görüşleri, Mardin tarihi kentinde yürütülen sağıklaştıırma uygulamalarının sosyal açıdan olumlu etkileri olduğunu göstermektedir.

Son olarak, uzmanlardan ilgili sokakta gerçekleştirilen sağıklaştıırma uygulamalarının Mardin’in tarihi sokak dokusunun korunmasında yeterli olup olmadığı, aksi halde yeterli korumanın sağlanması için neler önerildiği hakkında görüş alınmıştır. Bu bağlamda, uzmanların ortak görüşü, kent silüetine ve kent yaşamına her ne kadar katkı sunmuş olsa da çalışmaların yeterli olmadığı yönündedir. Yeterli korumanın sağlanması için ise uzmanlardan biri, turizmi destekleyen sergi salonları, el sanatları atölyeleri, ziyaretçiler için dinlenme ve fotoğraf çekim mekânları gibi alanların artırılmasını önermektedir. Bir diğer uzman, sokaktaki peyzaj tasarımları için tarihi dokuya uygun bitkilerin kullanılması gibi fiziksel uygulamalar yanı sıra yöresel ürünlerin satışının yapıldığı ofisler oluşturulması gibi kültürel kimliğin korunması ve kimlik öğelerinin ortaya çıkarılmasına yönelik çalışmaların da yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Uzmanlardan bir diğeri de ayrıca, korumaya ilişkin yarışmalar organize edilerek, yerel halkla toplantılar yapılarak, konferans, sempozyum gibi bilimsel etkinlikler düzenlenerek hem esnaf hem de kent sakinlerinin çalışmalara dâhil edilmesiyle koruma çalışmalarının benimsenmesi ve koruma bilincinin edinilmesinin sağlanabileceğini bildirmiştir. İlgili öneriler, sosyokültürel sürdürülebilirlik için Mardin tarihi kenti sağıklaştıırma uygulamalarına hem yerel halkın katılımının sağlanması hem de somut olmayan kültürel mirası da içeren çalışmaların dâhil edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Sağıklaştıırma uygulamaları açısından ele alınan Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Sokağı, Eski Mardin’in ana aksı 1. Cadde’ye en yakın konumda olması ve hem ticari iş yerleri hem de

geleneksel dokuyu yansıtan çok sayıda tarihi yapı içermesi özellikleriyle kültürel turizmin odağında olduğundan sağlıklaştırma çalışmalarında öncelik verilen önemli bir akstır. Burada planlanan sokak sağlıklaştırma projesi çalışmalarında tarihi sokakta, yapılardaki nitelsiz eklentilerin kaldırılması yanı sıra cephe temizliği, derz yenileme uygulamaları, cephelerde yer alan klimaların ve suyu uzaklaştırmaya yarayan olukların gizlenmesi, kepenklerin yenilenmesi, kapı ve pencerelerin uygun malzemeyle değiştirilmesi uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, ilgili sokak aksına çiçeklik vb. peyzaj elemanlarının yerleştirilmesi gibi zemin üzerindeki düzenlemeler, diğer sağlıklaştırma uygulamalarıdır.

Akstaki sokak sağlıklaştırma projesinin koruma amaçlı imar planına göre durum analizi, özgün dokuya sahip yapılara eklenmiş betonarme çıkıntı ve katların yanı sıra klimalar, su olukları, elektrik kabloları ve direkler gibi zamanla eklenen elemanların da özgün sokak dokusunda bozulmaya yol açtığını gösterir. Bunun yanı sıra gerek zeminde gerekse yapıların cephelerinde özgün malzemenin deforme olması da sokağın gelenekselleşmiş dokusunu olumsuz etkilemiştir. Aksın tarihi dokusundaki bu bozulmaları iyileştirmek amacıyla oluşturulan projelerle gerçekleştirilen sağlıklaştırmalarda basit onarım tekniği kullanılarak sokakta yer alan bazı betonarme eklentiler yıkılmıştır. Ancak, bunların haricinde KAİP raporlarında katları yıkılması planlanan birçok yapıda sadece yapılara eklenmiş briket dam duvarları ve briket istinat duvarları kaldırılmıştır. Tamamlanan sağlıklaştırma uygulamaları ve KAİP raporlarının (MAB KUDEB 2019: 1-40; 2020: 1-35) durum analizleri karşılaştırıldığında, sonuçların örtüşmediği anlaşılmaktadır.

Sağlıklaştırma çalışmaları, genel olarak sokağın estetik görünümünü olumlu etkilese de bu kapsamda eklenen donatı elemanları ve kent mobilyalarının tarihi kentin dokusuyla uyumlu olmadığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, ilgili aksta sağlıklaştırma çalışmaları ile konut, ticaret ve turizm amaçlı özel alan kullanımında artış sağlanmasına karşın kamusal alan kullanımına yönelik kapsamlı bir uygulama yapılmadığı görülmektedir.

Mardin Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Sokağı sağlıklaştırılması süreçlerinin genel olarak fiziksel müdahalelerle sınırlı kaldığı, uygulamaların, her ne kadar kültürel mirasın yaşatılması ve dolayısıyla ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği açısından katkı sağlasa da daha etkili sonuçlar için hem yerel halkın katılımını hem de kültürel değerleri de içeren çalışmaları doğrudan kapsamadığı anlaşılmaktadır.

İlgili tespitler doğrultusunda Mardin tarihi kentindeki sağlıklaştırma uygulamalarının fiziksel, ekonomik ve sosyal açılardan sürdürülebilir olması için aşağıdaki öneriler oluşturulmuştur.

- Uluslararası sözleşme ve konferanslarda (ICOMOS 1982: 1-7; 2014: 1-7; UNESCO 2003: 1-7; 2011: 1-7; 2013: 1-59; 2015: 1-18; Landorf 2009: 494-510; Dinçer ve Enlil 2012: 47-56; Labadi vd. 2021: 1-134; Başdoğan Deniz 2022: 1204-1222) sürdürülebilir kalkınmada önemli bir kaynak olan kültürel mirasın korunması ve sonraki kuşaklara aktarılması için yönetim planının önemli olduğuna ve özellikle bölgenin sadece fiziksel yapısını değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik yapısını da güçlendirmeye yönelik bütüncül ve katılımcı yaklaşımla koruma politikaları oluşturularak eylem planlarının hazırlanması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda, tüm kentsel sit alanlarının olduğu gibi Mardin tarihi kentinin de geleceği için önemli bir rol oynayan koruma amaçlı imar planlarının, hem güncel hem de uygulanabilir olması için kararlarının sık aralıklarla gözden geçirilip yenilenmeli, bunun yanı sıra, güncel

araştırmalarda da (Olçay Uçkan 2023: 171-184; Çakıroğlu ve Mıhçıoğlu 2024: 161-168; Elmas ve Ekimci 2024: 2531-2576) değinildiği gibi yerel halkın sorun ve gereksinimleri ortaya koyularak sağıklaştıırma uygulamalarına bütüncül bir yaklaşım oluşturulması amacıyla paydaşların projelere aktif katılımını sağlayacak atölye çalışmaları, seminerler, mahalle toplantıları gibi etkinlikler düzenli aralıklarla yapılmalıdır. Ayrıca, yerel halk ve yerli/yabancı ziyaretçilerde de, çeşitli aktivitelerle kültürel mirası koruma uygulamalarına katılımları ile koruma bilinci oluşturularak, sağıklaştıırma uygulamalarının sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.

- Sağıklaştıırma uygulamalarıyla Mardin tarihi kent dokusu içerisinde konut, turizm odaklı ticaret yerleri gibi özel alanların yanında kamusal alanlar da oluşturularak kamusal alan ve özel alan denge uyumu sağlanmalıdır. Bu bağlamda, Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Sokağı sağıklaştıırma çalışmalarında koruma ve yenileme uygulamalarına ek olarak, tamamen kaldırılması gereken betonarme yapıların yerine ve ayrıca yarı kamusal alan niteliğindeki çıkmaz sokaklara ilgili donatılar eklenerek meydan, otopark ya da yeşil alan, çocuk oyun bahçesi, hobi bahçesi gibi eğlen-dinlen (*rekreasyon*) alanları yapılabilir. Böylece hem orada yaşayan halkın nefes alabileceği mekânlar oluşturularak hem de ziyaretçilerin aksı daha aktif ve verimli kullanımı sağlanarak sağıklaştıırma çalışmalarının sosyal açıdan etkileri olumlu yönde artırılmış olur.
- Mardin gibi kentsel sit statüsüne sahip tarihi kentlerin sağıklaştırılmasında öncelikli amaç koruma olduğundan genel olarak basit onarım tekniği ile yapılan çalışmalar, tekniğin dışına çıkmadan uygulanmalı, ancak esaslı onarım gerektiren durumlarda tarihi dokunun geçmişi temel alınarak, yenileme yapılacak tarihi yapıların arşiv kayıtları incelenmeli ve yapı sıfırdan yapma yerine orijinal parçaları kullanılarak özüne uygun onarılmalıdır. Bu bağlamda, uluslararası tüzükler doğrultusunda dünyada ve Türkiye’deki örnek çalışmalar incelenmelidir. Mardin özelinde ise sağıklaştıırma uygulamalarıyla fiziksel olduğu gibi sosyokültürel ve ekonomik olarak da daha etkili sonuçlara ulaşılması için ahşap kapılar, taş oturma birimleri, geleneksel dokuyla uyumlu aydınlatma elemanları gibi donatılar tercih edilerek tarihi kentin sokak kültürü yansıtılmalıdır. Bunun yanı sıra, kentsel sit alanı ziyaretçilerinin Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Sokağı’na kolayca ulaşabilmeleri için Cumhuriyet Meydanı’ndan sokağa doğru, kentin tarihi dokusuyla uyumlu malzemeden yapılmış yönlendirme tabelaları eklenmelidir.

Sonuç olarak, Mardin kentsel sit alanı içerisinde yer alan Şeyh Çabuk Cami ve Ulu Cami Sokağı’nın, geleneksel yapısında zaman içerisinde oluşan tahribatlar sonucu tarihi dokusunu, dolayısıyla geçmişten taşıdığı izleri yitirmeye başladığından projelendirilerek uygulanan sağıklaştıırma çalışmaları; buraların yöre halkının ve ziyaretçilerin rahatlıkla kullanabilecekleri alanlar haline dönüştürülmesi için önemli bir adımdır. Şeyh Çabuk Cami ve Ulu Cami Sokağı sağıklaştıırma uygulamaları ile hem sokağın zemininin hem de yapıların avlu ve cephelerinin tarihi dokusuna uygun şekilde yenilenip kullanıma sunulması, hikâyesinin de yeniden canlandırılmasını mümkün kılmıştır. Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Sokak sağıklaştıırma ile beraber tarihi kentteki tüm koruma çalışmaları (1. Cadde Cephe İyileştirme, Müze Sokağı, Kültür Sokağı, Diyarbakır Kapı, Cumhuriyet Meydanı Projesi vb. sağıklaştıırma çalışmaları) (MBB KUDEM 2018: 1-8) bir arada değerlendirildiğinde, kentin tarihsel-mimari niteliklerinin korunmasına, kentin bütününde dengeli özel ve kamusal alan

dağılımına, dolayısıyla sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğe ve bu yönleriyle kentin bütüncül kimliğinin de korunmasına katkı sağladığı açıktır. Sokak sağlıklaştırma uygulamaları ile esasen tarihi doku korunarak mekânsal sonuçlar sağlansa da daha karmaşık ve bütüncül kapsamda kültürel mirasın fiziksel devamlılığına ve buna bağlı olarak sosyokültürel ve en önemlisi ekonomik döngüye olumlu yönde katkı sağlanmıştır. Sağlıklaştırma uygulamalarıyla tarihi yapılar göz önüne çıkarılarak hak ettiği değere ulaşırken, ilgili sokak da artık insanların daha aktif kullandığı ve daha fazla ziyaret ettiği bir aksa dönüşmüştür.

Resim Listesi

- Resim 1.** Mardin Kentsel Sit Alanı Uydu Haritası (Uzantı 1).
- Resim 2.** 1. Etap Sokak Sağlıklaştırma Projeleri; koyu mavi renk: Şeyh Çabuk Cami ve Ulu Cami aksı (MBB KUDEM 2018: 5; Acay 2024: 19).
- Resim 3.** Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Aksı Analiz Çalışması (Acay 2024: 19).
- Resim 4.** Şeyh Çabuk Cami ve Halk Eğitim Merkezi arası güzergâhta sağlıklaştırma uygulamaları (Bakınız Tablo 2, (●) yapıldı; (●) kısmen yapıldı; (●) yapılmadı), öncesi (sağ) ve sonrası (sol) (Acay 2024: 64).
- Resim 5.** Halk Eğitim Merkezi ve Protestan Kilisesi arası güzergâhta sağlıklaştırma uygulamaları (Bakınız Tablo 2, (●) yapıldı; (●) kısmen yapıldı; (●) yapılmadı), öncesi (sol) ve sonrası (sağ) (Acay 2024: 65).
- Resim 6.** Protestan Kilisesi ve Latifiye Cami güzergâhında sağlıklaştırma uygulamaları (Bakınız Tablo 2, (●) yapıldı; (●) kısmen yapıldı; (●) yapılmadı), öncesi (sol) ve sonrası (sağ) (Acay 2024: 67).
- Resim 7.** Latifiye Cami ve Gazipaşa İÖO güzergâhında sağlıklaştırma uygulamaları (Bakınız Tablo 2, (●) yapıldı; (●) kısmen yapıldı; (●) yapılmadı), öncesi (sol) ve sonrası (sağ) (Acay 2024: 68).
- Resim 8.** Gazipaşa İÖO, Cumbalı Ev ve Tatlıdede Konağı güzergâhında sağlıklaştırma uygulamaları (Bakınız Tablo 2, (●) yapıldı; (●) kısmen yapıldı; (●) yapılmadı), öncesi (sol) ve sonrası (sağ) (Acay 2024: 70).
- Resim 9.** Tatlıdede Konağı ve Ulu Cami güzergâhında sağlıklaştırma uygulamaları (Bakınız Tablo 2, (●) yapıldı; (●) kısmen yapıldı; (●) yapılmadı), öncesi (sol) ve sonrası (sağ) (Acay 2024: 74).

Tablo Listesi

- Tablo 1.** KAİP raporuna göre Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami Aksının analiz çalışması.
- Tablo 2.** Şeyh Çabuk Cami - Ulu Cami aksında güzergâhlara göre sağlıklaştırma çalışmaları.

Extended Summary

Historical cities are urban settlements formed by the combination of textures that show integrity with both historical and architectural features. Through rehabilitation works, cultural heritage and identity in historical cities are preserved, worn-out and collapsed parts are revitalized, and historical settlements that have partially or completely lost the status of being liveable areas are reintegrated into the society.

Architectural structures, squares, avenues and streets that make up the historical city texture of Mardin; Over time, it has been deteriorated due to migrations, bad weather conditions and lack of maintenance. Street textures that make up a large part of the historical city of Mardin;

It is actively used in many areas such as transportation, trade and socialization. After the historical city was included in the UNESCO World Heritage Tentative List in 2002, local governments and some institutions and organizations began to work on its preservation. Among the relevant conservation works, there are a total of 12 separate street rehabilitation/improvement projects, both at the planning stage and those whose implementation has been completed.

Şeyh Çabuk Mosque and Ulu Mosque Street, which is the subject of this study, is approximately 900 meters long and is connected to both Cumhuriyet Square and the Historical Bazaars Region and is the closest axis to the 1st Street. In addition to the mosques from which it takes its name, the Public Education Center, the Protestant Church, the Latifiye Mosque. It contains important architectural structures that reflect the cultural heritage of Mardin, such as Gazi Pasha Primary School, Cumbali House, Tatlı Dede Mansion and some traditional housing groups. The pedestrian and tour route, created for tourists to visit the important points of the urban protected area, passes through a large part of Şeyh Çabuk Mosque - Ulu Cami street. Due to these features, it is an important axis that is frequently used by visitors. It is the first street to be rehabilitated after the main street. There are a total of 49 buildings within the traditional texture of the street, some of which are registered, some of which are suitable for registration, and some of which are contrary to the traditional texture, as well as the ground of the street and other rehabilitation applications; Mardin Artuklu Municipality Conservation Implementation and Supervision Bureau Conservation Development Plan (MAB KAİP 2019: 1-10) explanation report and Mardin Conservation Application Development Plan plan provisions (MAB KAİP 2020: 1-9), Mardin Metropolitan Municipality Conservation Application and Supervision Directorate demolition reports of reinforced concrete structures in the Mardin urban protected area (MBB KUDEM 2020: 1-27) and street rehabilitation projects archive (MBB KUDEM 2018: 1-8). Within the scope of these reports, the relevant street is divided into routes through certain buildings, and each building that is planned to be transformed into its original form on the street or harmonized with the traditional texture is assigned a number and grouped according to the procedures applied.

The rehabilitation works on the axis were carried out both through visuals, literature and reports about the study area, as well as through the statement directed to the experts (art historians, architects, archaeologists, urban planners) who took part in the conservation works of the urban protected area in Mardin Metropolitan Municipality, Mardin Artuklu Municipality and Mardin Regional Directorate of Conservation. What are the steps followed and the issues that are particularly taken into consideration during the preparation and implementation phase of the Şeyh Çabuk Mosque - Ulu Mosque Street rehabilitation project? How do you evaluate the effects of rehabilitation practices on the relevant street on the historical urban fabric? Are the rehabilitation practices carried out on the relevant street sufficient to preserve the historical street texture of Mardin? “What are your suggestions to ensure adequate protection?” It was evaluated based on the answers to the questions. As a result of all these evaluations regarding the rehabilitation practices of Şeyh Çabuk Mosque - Ulu Mosque street in the historical city center of Mardin, suggestions were made both specifically for the study axis and throughout the historical cities.

When the before and after rehabilitation works were compared, according to the situation analysis, it was seen that the planned demolition decisions were partially implemented, and

other rehabilitations were designed partially compatible with the traditional texture. On the other hand, expert opinions have revealed that the rehabilitation works were carried out with materials compatible with the traditional texture of the buildings and grounds and by monitoring the application method. Although spatial results are achieved by preserving the historical texture with street rehabilitation practices, in a more complex and holistic context, the physical continuity of the cultural heritage and thus contributing to the sociocultural and most importantly the economic cycle are provided. While the street has reached the value, it deserves by bringing historical buildings into consideration through rehabilitation works, the relevant street has now turned into an axis that people use more actively and visit more often. As a result, Şeyh Çabuk - Ulu Mosque street rehabilitation works are important in terms of supporting the sustainability of the historical city and ensuring the protection of cultural heritage, and it has been understood that in order to ensure more effective protection, it is necessary to ensure the balance of private and public areas, to review the zoning plans for conservation purposes at frequent intervals, and to increase the activities to raise the awareness of the local people.

Kaynakça

- Acay ve Yılmaz Usta 2023 Acay, M. ve Yılmaz Usta, N.D. Mardin Tarihi Kent Dokusu: Koruma ve Geliştirme Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi, Ed. Çorbacıoğlu, E., *The Book of Full Texts on Applied Sciences*, Farabi Publishing House, 2023, 250-259.
- Acay 2024 Acay, M.E. *Mardin Kentsel Sit Alanında Sokak Sağıklaştırma Projeleri Üzerine Bir Değerlendirme: Şeyh Çabuk Cami ve Ulu Cami Aksı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2024.
- Ahunbay 2004 Ahunbay, Z. *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, İstanbul, 2004.
- Aydemir vd. 2004 Aydemir, S., Aydemir, S.E., Ökten, N., Öksüz, A.M., Sancar, C. ve Özyaba, M. 2004, *Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı*, Trabzon, 2004.
- Başdoğan Deniz 2022 Başdoğan Deniz, G. Kültürel Mirasın Korunması İçin Sürdürülebilir Miras Yönetimi: Türkiye Örneği, *Kent Akademisi Dergisi*, 15(3), 2022, 1204-1222. <https://doi.org/10.35674/kent.1063306>
- Bilgiç 2009 Bilgiç, U. Sokak Sağıklaştırma Projeleri Sorgulaması Işığında Tarihi Dokunun Bütüncül Korumasına Yönelik Öneriler, *Dosya*, 14 (1), 2009, 58-61.
- Çağlayan 2021 Çağlayan, M. Mardin'in UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne Alınma Süreci, *International Journal of Mardin Studies*, 2(2), 2021, 7-16.
- Çakıroğlu ve Mihçioğlu 2024 Çakıroğlu, R. ve Mihçioğlu, E. Tarihî Alanlardaki Koruma ve Sağıklaştırma Çalışmalarının Sosyoekonomik Dirençliliğinin Değerlendirilmesi: Ankara Hamamönü Örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 2024, 161-168. <https://doi.org/10.5505/jas.2024.46503>.
- Çatalbaş 2011 Çatalbaş, F. *Kentsel dönüşüm projelerinin mekânsal ve sosyo-ekonomik etkileri: Diyarbakır ili Suriçi bölgesi örneği*,

- Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2011.
- Çelik ve Demirtaş 2019 Çelik, D. ve Demirtaş, D. Kentsel Tarihi Çevrelerde Sokak Sağıklaştırma Çalışmaları: Bartın Örneği, *GÜFBED*, 9(4), 2019, 664-673. Doi: 10.17714/gumusfenbil.515868
- Çırak 2010 Çırak, A. Korumanın Toplumsal ve Kültürel Boyutu Neden Önemli? Biz Nasıl Bakıyoruz?, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Planlama Dergisi*, 2010 (1), 29-37.
- Dinçer 2012 Dinçer, İ. *Kültürel Miras Yönetimi: Türkiye’de Kültürel Miras Politikaları ve Uygulama Araçları*, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2012.
- Dinçer ve Enlil 2012 Dinçer, İ. ve Enlil, Z. Kültür Mirasının Değişen Kapsamı ve Kültürel Mirasın Toplum İçin Değeri Faro Sözleşmesi’nin Algılanması: Türkiye İçin bir Ön Araştırma. *Kültür Politikaları ve Yönetimi Yıllık 2011* içinde (s. 47-56). İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Göksu 1989 Göksu, E., *Kent Merkezlerinde Yer Alan Yapılara İlişkin Yenileme Kararlarının Ekonomik Analizi İzmir Kemeraltı Kent Merkezi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 1989.
- Elmastaş 2020 Elmastaş, M. *Kentsel Dönüşümün Sosyolojik ve Ekonomik Etkileri: Antalya Kepez Santral Mahallesi Kentsel Dönüşüm Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2020.
- Elmas ve Ekimci 2024 Elmas, H. ve Ekimci, B.G. Seyitgazi’de Sokak Sağıklaştırma Projesi: Geleneksel Konutlar ve Tarihi Çevrenin Korunmasına Yönelik Bütünsel Yaklaşım. *İDEALKENT*, 16(46), 2024, 2531-2576. <https://doi.org/10.31198/idealkent.1541810>
- Eraslan ve Koç 2022 Eraslan, M. H., ve Koç, İ. Tarihi Kent Dokularının Korunmasında Sokak Sağıklaştırmasının Yeri. *Kent Akademisi*, 15(D.Ü. 2. Uluslararası Mimarlık Sempozyumu Özel Sayısı), 2022, 208-224. <https://doi.org/10.35674/kent.1014172>
- Foster 2020 Foster, G. Circular economy strategies for adaptive reuse of cultural heritage buildings to reduce environmental impacts, *Resour. Conservation Recycl.* 152, 2020, 1-14. doi:10.1016/j.resconrec.2019.104507
- ICOMOS 1982 ICOMOS Quebec Kültür Mirasının Korunmasına Yönelik Tüzük, Deschamba, 1982, 1-7. <https://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr> (Erişim 18.02.2025)
- ICOMOS 1987 ICOMOS Washington Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü, 1987, 1-2. <https://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr> (Erişim 18.02.2025)
- ICOMOS 2013 ICOMOS Türkiye Mimari Miras Koruma Bildirgesi, 2013, 1-11. <https://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr> (Erişim 18.02.2025)

- 18.02.2025)
- ICOMOS 2014 ICOMOS İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj (Heritage and Landscape as Human Values) Floransa Bildirgesi, 2014, 1-7. <https://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr> (Erişim 18.02.2025).
- İlkhan Söylemez 2020 İlkhan Söylemez, D. Tarihi Eserlere Erişilebilirlik: Konya Tarihi Kent Merkezi Örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 2020,165-191. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.818720>
- Kaderli 2014 Kaderli, L. Kültürel miras koruma yaklaşımlarının tarihsel gelişimi, *TÜBA-KED Dergisi*, 2014, 29-41.
- Karataş vd. 2022 Karataş, L., Alptekin, A. ve Yakar, M. Mardin Tarihi 1. Cadde Yayalaştırma ve Sokak Sağıklaştırma Projesinin Mekânsal ve Sosyokültürel Etkileri, *Türkiye Arazi Yönetimi Dergisi*, 4(2), 2022, 83-90. DOI: 10.51765/tayod.1191663
- Kejanlı, Akın ve Yılmaz 2007 Kejanlı, D. T., Akın, C. T. ve Yılmaz, Ö. G. A. Türkiye’de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 2007, 179-196.
- Keleş 1996 Keleş, R. *Kentleşme Politikası*, Ankara, 1996.
- Kiper 2004 Kiper, P. Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekânları ve Yitirilen Kent Kimlikleri, *Planlama Dergisi*, 2004, 14-18.
- Koçar 2019 Koçar, F. *Şanlıurfa Kentsel Sit Alanı Sokak Sağıklaştırma Çalışmalarının Analizi ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin, 2019.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı 2013 Kültür ve Turizm Bakanlığı. 28718 Sayılı Kültür Varlıkları İhale Yönetmeliği, 2013.
- Labadi vd. 2021 Labadi, S., Giliberto, F., Rosetti, I., Shetabi, L. ve Yildirim, E. Heritage and the Sustainable Development Goals: Policy Guidance for Heritage and Development Actors. Paris, ICOMOS. https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2021/SDG/ICOMOS_SDGs_Policy_Guidance_2021.pdf. (18.02.2025).
- Landorf 2009 Landorf, C. A Framework for Sustainable Heritage Management: A Study of UK Industrial Heritage Sites. *International Journal of Heritage Studies*, 2009, 15(6), 494-510.
- Liu ve Zhou 2021 Liu, Y., ve Zhou, Y. Territory spatial planning and national governance system in China. *Land Use Policy*, 102, 2021, 1-8. doi:10.1016/j.landusepol.2021.105288
- MAB KUDEB 2019 MAB KUDEB. Mardin Artuklu Belediyesi, Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu, Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı Açıklama Raporu, 2019, 1-40.
- MAB KUDEB 2020 MAB KUDEB. Mardin Artuklu Belediyesi, Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu, Mardin Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Plan Hükümleri, 2020, 1-35.
- MBB FR 2016 MBB FR. Mardin Büyükşehir Belediyesi Fizibilite Raporu, Mardin 1. Cadde Yayalaştırma, Toplu Taşıma ve İyileştirme Projesi, 2016, 1-30.

- MBB KUDEM 2018 MBB KUDEM. Mardin Büyükşehir Belediyesi, Koruma Uygulama ve Denetleme Müdürlüğü, Sokak Sağıklaştırma Projeleri Arşivi, 2018, 1-8.
- MBB KUDEM 2020 MBB KUDEM. Mardin Büyükşehir Belediyesi, Koruma Uygulama ve Denetleme Müdürlüğü, Mardin Kentsel Sit Alanındaki Betonarme Yapıların Yıkım Raporları, 2020, 1-27.
- Mohamed vd. 2001 Mohamed, B., Ahmad, A.G., ve Badarulzaman, N. Challenges of historic cities in the new millennium: Lessons from Malaysia, *In International symposium on future cities* (Gelugor, Penang, Malaysia: Universiti Sains Malaysia). 2001, 10-12.
- Olcaı Uçkan 2023 Olcaı Uçkan, B.Y. Cumhuriyetimizin 100. yılında Türkiye’de kültürel mirasın korunması süreci. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2023 (Özel Sayı), 171-184.
- Orbaşı 2017 Orbaşı, A. Conservation theory in the twenty-first century: Slow evolution or a paradigm shift?, *J. Archit. Conservation*, 23 (3), 2017, 157–170. doi:10.1080/13556207.2017.1368187
- Özcan 2009 Özcan, K. Sürdürülebilir Kentsel Korumanın Olabilirliği Üzerine Bir Yaklaşım Önerisi: Konya Tarihi Kent Merkezi Örneği, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 26(2), 2009, 1-18.
- Özden 2002 Özden, P. *Yasal ve Yönetmelik Çerçevesiyle Şehir Yenileme Planlaması ve Uygulaması: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2002.
- Potter 1991 Potter, J. Theory in Environment – Behavior Studies, *1. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İstanbul, 1991, 56-59.
- Said 2018 Said, S.Y. Urban regeneration and conservation of historic areas in Malaysia, *Asian J. Behav. Stud. (AjBeS)*, 3 (11), 2018, 201–210. doi:10.21834/ajbes.v3i11.115
- Tang, Tian ve Yu 2023 Tang, Z., Tian, Y. ve Yu, S. The effect of environmental governance in quality improvement of urbanization—evidence from China 2000–2017. *Front. Environ. Sci.*, 11, 2023, 1-15. doi:10.3389/fenvs.2023.1117225
- Udeaja vd. 2020 Udeaja, C., Trillo, C., Awuah, K. G., Makore, B. C., Patel, D. A., Mansuri, L. E. vd. Urban heritage conservation and rapid urbanization: Insights from surat, India. *Sustainability*, 12 (6), 2020, 1-12, 2172. doi:10.3390/su12062172
- UNESCO 2003 UNESCO Conclusions and Recommendations of the Conference Linking Universal and Local Values: Managing a Sustainable Future for World Heritage. Amsterdam, 22-24 May 2003, 1-7. <https://whc.unesco.org/en/events/421/> (Erişim 18.02.2025)
- UNESCO 2011 UNESCO Recommendation on The Historic Urban Landscape. Paris, 10 November 2011, 1-7. <https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-638-98.pdf>. (Erişim 18.02.2025)
- UNESCO 2013 UNESCO The Hangzhou Declaration Placing Culture at the Heart of

- Sustainable Development Policies, 2013, 1-59. http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/3_Hangzhou_Declaration_EN.pdf. (Erişim 18.02.2025).
- UNESCO 2015 UNESCO Policy Document for the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Processes of the World Heritage Convention. as adopted by the General Assembly of States Parties to the World Heritage Convention at its 20th session. 2015, 1-18. <https://whc.unesco.org/document/139146> (18.02.2025).
- Us 2020 Us, Ş. *Tarihi Kent Merkezlerinde Yeniden Canlandırma Stratejilerinin Mekansal, Ekonomik ve Sosyal Etkilerinin Değerlendirilmesi: Diyarbakır Suriçi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya Teknik Üniversitesi, Konya, 2020.
- Ünver 2017 Ünver, H. Sokak Sağlıklaştırmanın Tanımsal Olarak İrdelenmesi, *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi* (5), 2017, 96-106.
- Wen vd. 2023 Wen, Y., Haide, S. A. ve Boukhris, M. (2023). Preserving the past, nurturing the future: a systematic literature review on the conservation and revitalization of Chinese historical town environments during modernization, *Front. Environ. Sci.* 11:1114697, 1-17. doi: 10.3389/fenvs.2023.1114697
- Xing 2022 Xing, Q. Assessment on the innovative development of an ancient village from the perspective of holistic governance: A case study of six ancient villages in China. *Front. Environ. Sci.* 10, 2022, 1-10. doi:10.3389/fenvs.2022.949175
- Xia vd. 2022 Xia, X. J., Zhang, Y., Zhang, Y. ve Rao, T. C. The spatial pattern and influence mechanism of urban vitality: A case study of changsha, China. *Front. Environ. Sci.*, 10, 2022, 1-15. doi:10.3389/fenvs.2022.942577
- Zhai vd. 2021 Zhai, H., Lv, C., Liu, W., Yang, C., Fan, D., Wang, Z. vd. Understanding spatio-temporal patterns of land use/land cover change under urbanization in Wuhan, China, 2000–2019. *Remote Sens.*, 13 (16), 2021, 1-32. doi:10.3390/rs13163331
- Vileniske vd. 2020 Vileniske, I. G., Seduikyte, L., Daugelaite, A. ve Rudokas, K. Links Between Heritage Building, Historic Urban Landscape and Sustainable Development: Systematic Approach. *Scientific Journal of Latvia University of Life Sciences and Technologies Landscape Architecture and Art*, 2020, 17 (17), 30-38.
- Yaygel 2007 Yaygel, A. D. *Müdahale Gerektiren Tarihi Kentsel Çevrelere Yönelik Kullanıcı Odaklı Sağlıklaştırma Yöntemlerinin İrdelenmesi: İzmir - Basmahane Bölgesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2007.

Elektronik Kaynaklar

- Uzantı 1 <https://earth.google.com/web/@37.31361579,40.73841751,1097.25659192a,2523.11328088d,35y,-0h,0t,0r> (Erişim Tarihi: 28.12.2021)